Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 26ης Μαρτίου 2026*

«Προδικαστική παραπομπή – Προσέγγιση των νομοθεσιών – Ευθύνη λόγω ελαττωματικών προϊόντων – Οδηγία 85/374/ΕΟΚ – Άρθρο 13 – Σχέση με το καθεστώς ευθύνης λόγω πταίσματος – Πταίσμα του παραγωγού συνδεόμενο με την ελαττωματικότητα του προϊόντος – Άρθρο 10 – Χρονικό σημείο έναρξης της τριετούς προθεσμίας παραγραφής σε περίπτωση ζημίας που συνίσταται σε εξελισσόμενη ασθένεια – Έννοια της διαπίστωσης της ζημίας – Άρθρο 11 – Απόσβεση των δικαιωμάτων του ζημιωθέντος – Κύρος – Άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο»

Στην υπόθεση C-338/24,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Cour d'appel de Rouen (εφετείο Rouen, Γαλλία) με απόφαση της 25ης Απριλίου 2024, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Μαΐου 2024, στο πλαίσιο της δίκης

LF

κατά

Sanofi Pasteur SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους K. Jürimäe, πρόεδρο τμήματος, K. Lenaerts, Πρόεδρο του Δικαστηρίου, ασκούντα καθήκοντα δικαστή του δευτέρου τμήματος, F. Schalin (εισηγητή), M. Gavalec και Z. Csehi, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: L. Medina

γραμματέας: G. Chiapponi, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 26ης Μαρτίου 2025,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η LF, εκπροσωπούμενη από τη M. Leroux, avocate,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

– η Sanofi Pasteur SA, εκπροσωπούμενη από τους A. Aviges, D. Lapillonne, F. Molinié και F. Monteret-Amar, avocats,

– η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. de Lisi και B. Fodda καθώς και από τη B. Travard,

– η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους J. Möller, M. Hellmann και A. Sahner,

– η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη M. K. Bulterman καθώς και τον J. M. Hoogveld,

– το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπροσωπούμενο από τους D. Bringuier και N. Brzezinski,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τις M. Owsiany-Hornung και C. Valero,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 19ης Ιουνίου 2025,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 10 και 13 της οδηγίας 85/374/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1985, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων (ΕΕ 1985, L 210, σ. 29), καθώς και το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας αυτής υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της LF, φυσικού προσώπου, και της Sanofi Pasteur SA σχετικά με αγωγή αποζημιώσεως για τις προβαλλόμενες ζημίες κατόπιν εμβολιασμού.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Η πρώτη, η ένατη, η δέκατη, η ενδέκατη και η δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/374 έχουν ως εξής:

«[Εκτιμώντας:] ότι η προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης του παραγωγού για ζημίες, που προκαλούνται λόγω του ελαττωματικού χαρακτήρος των προϊόντων του, είναι απαραίτητη, δεδομένου ότι οι διαφορές στις επιμέρους νομοθεσίες ενδέχεται να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό, να επηρεάσουν την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων εντός της κοινής αγοράς και να προκαλέσουν διαφορές στο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή από τις ζημίες, στην υγεία και στην περιουσία του, λόγω ενός ελαττωματικού προϊόντος·

[…]

ότι η προστασία του καταναλωτή απαιτεί την επανόρθωση των ζημιών, λόγω θανάτου ή σωματικών βλαβών, καθώς και την επανόρθωση των υλικών ζημιών· […]

ότι η καθιέρωση ενιαίας προθεσμίας παραγραφής για την αγωγή επανόρθωσης της προκληθείσας ζημίας είναι προς το συμφέρον τόσο του ζημιωθέντος, όσο και του παραγωγού·

ότι τα προϊόντα φθείρονται με την πάροδο του χρόνου, ενώ θεσπίζονται αυστηρότερες προδιαγραφές ασφάλειας και προοδεύουν οι επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις· ότι, κατά συνέπεια, θα ήταν άδικο να καθίσταται ο παραγωγός υπεύθυνος, χωρίς χρονικό περιορισμό για τα ελαττώματα του προϊόντος του· ότι η ευθύνη του θα πρέπει, ως εκ τούτου, να παύει μετά εύλογο χρονικό διάστημα, χωρίς βεβαίως να θίγονται οι εκκρεμούσες αγωγές·

[…]

ότι, ανάλογα με τα νομικά συστήματα των κρατών μελών, ο ζημιωθείς μπορεί να έχει δικαίωμα επανόρθωσης, βάσει συμβατικής ευθύνης ή εξωσυμβατικής ευθύνης με νομική βάση άλλη από την προβλεπόμενη στην παρούσα οδηγία· ότι οι διατάξεις αυτές στο μέτρο που επιδιώκουν, επίσης, την αποτελεσματική προστασία των καταναλωτών, δεν θα πρέπει να θίγονται από την παρούσα οδηγία· ότι, εφόσον η αποτελεσματική προστασία των καταναλωτών στον τομέα των φαρμακευτικών προϊόντων εξασφαλίζεται ήδη, επίσης, σε ένα κράτος μέλος με ειδικό καθεστώς ευθύνης, θα πρέπει, επίσης, να παραμείνει δυνατή η έγερση αγωγών, βάσει του καθεστώτος αυτού».

4 Το άρθρο 1 της οδηγίας 85/374 έχει ως εξής:

«Ο παραγωγός ευθύνεται για κάθε ζημία που οφείλεται σε ελάττωμα του προϊόντος του.»

5 Το άρθρο 4 της οδηγίας προβλέπει τα ακόλουθα:

«Ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία, το ελάττωμα καθώς και την αιτιώδη συνάφεια, μεταξύ ελαττώματος και ζημίας.»

6 Το άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Ένα προϊόν θεωρείται ελαττωματικό, εάν δεν παρέχει την ασφάλεια που δικαιούται κανείς να αναμένει, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων, συμπεριλαμβανομένων:

α) της εξωτερικής εμφάνισης του προϊόντος·

β) της ευλόγως αναμενόμενης χρησιμοποίησης του προϊόντος·

γ) του χρόνου κατά τον οποίο το προϊόν ετέθη σε κυκλοφορία.

2. Ένα προϊόν δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ελαττωματικό απλώς και μόνο, επειδή, ακολούθως, τέθηκε σε κυκλοφορία ένα άλλο τελειότερο.»

7 Κατά το άρθρο 10 της οδηγίας:

«1. Τα κράτη μέλη θα λάβουν νομοθετικά μέτρα, ώστε η αγωγή περί επανόρθωσης της ζημίας, βάσει της παρούσας οδηγίας, να παραγράφεται μετά πάροδο τριών ετών, από την ημέρα που ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τη ζημία, το ελάττωμα και την ταυτότητα του παραγωγού.

2. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τις διατάξεις της νομοθεσίας των κρατών μελών, περί αναστολής ή διακοπής της παραγραφής.»

8 Το άρθρο 11 της οδηγίας 85/374 ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θα λάβουν νομοθετικά μέτρα, ώστε τα δικαιώματα που η οδηγία αυτή παρέχει στον ζημιωθέντα, να παραγράφονται μετά πάροδο δέκα ετών, από την ημερομηνία κατά την οποία ο παραγωγός έθεσε σε κυκλοφορία το συγκεκριμένο προϊόν που προξένησε τη ζημία, εκτός εάν, στο μεταξύ, ο ζημιωθείς στράφηκε δικαστικά κατά του παραγωγού.»

9 Το άρθρο 13 της οδηγίας προβλέπει τα ακόλουθα:

«Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τα δικαιώματα, που ενδέχεται να έχει ο ζημιωθείς, βάσει του δικαίου περί συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης, ή βάσει ειδικού καθεστώτος ευθύνης που τυχόν ισχύει, κατά τη στιγμή κοινοποίησης της οδηγίας.»

Το γαλλικό δίκαιο

10 Το άρθρο 1240 του code civil (αστικού κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Όποιος ζημιώσει άλλον υπαίτια έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει.»

11 Το άρθρο 1245 του κώδικα αυτού έχει ως εξής:

«Ο παραγωγός ευθύνεται για τη ζημία που προκλήθηκε από ελάττωμα του προϊόντος του, ανεξαρτήτως αν συνδέεται με σύμβαση με τον ζημιωθέντα.»

12 Το άρθρο 1245-15 του εν λόγω κώδικα προβλέπει τα εξής:

«Πλην της περιπτώσεως πταίσματος του παραγωγού, η ευθύνη του βάσει των διατάξεων του παρόντος κεφαλαίου αποσβέννυται μετά πάροδο δέκα ετών από την ημερομηνία κατά την οποία ετέθη σε κυκλοφορία το συγκεκριμένο προϊόν που προξένησε τη ζημία, εκτός εάν, στο μεταξύ, ο ζημιωθείς άσκησε αγωγή.»

13 Το άρθρο 1245-16 του ως άνω κώδικα ορίζει τα ακόλουθα:

«Η αγωγή αποζημίωσης βάσει των διατάξεων του παρόντος κεφαλαίου παραγράφεται μετά πάροδο τριών ετών από την ημέρα που ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τη ζημία, το ελάττωμα και την ταυτότητα του παραγωγού.»

14 Το άρθρο 1245-17 του code civil (αστικού κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Οι διατάξεις του παρόντος κεφαλαίου δεν θίγουν τα δικαιώματα που μπορεί να προβάλλει ο ζημιωθείς βάσει του δικαίου περί συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης, ή βάσει ειδικού καθεστώτος ευθύνης.

Ο παραγωγός παραμένει υπεύθυνος για τις επιπτώσεις του πταίσματός του καθώς και του πταίσματος των προσώπων για τα οποία ευθύνεται.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

15 Αφού εμβολιάστηκε στις 20 Μαρτίου 2003 κατά της διφθερίτιδας, του τετάνου και της πολιομυελίτιδας με το εμβόλιο Revaxis, το οποίο παρασκευάζεται από τη Sanofi Pasteur, η LF δήλωσε ότι από το 2004 εμφάνισε διάφορα συμπτώματα, λοιμώξεις και πόνους (προβλήματα πέψης, πονόλαιμους, πόνους στους ώμους, τους βραχίονες και τα χέρια, αυχεναλγίες, ουρολοιμώξεις, οσφυαλγίες, τριχόπτωση). Έλαβε επανειλημμένως αναρρωτικές άδειες από τις 3 Δεκεμβρίου 2005.

16 Κατόπιν διαφόρων ιατρικών εξετάσεων, από τις οποίες προέκυψε, το 2008, το εύρημα της μακροφαγικής μυοφασκίτιδας που υποδηλώνει την υπολειμματική παρουσία υδροξειδίου του αργιλίου, ανοσοενισχυτικής ουσίας που χρησιμοποιείται σε ορισμένα εμβόλια, η LF προσέφυγε στις 2 Ιουνίου 2015 στην commission de conciliation et d'indemnisation des accidents médicaux (επιτροπή συμβιβασμού και αποζημιώσεων για ιατρικά ατυχήματα), η οποία διέταξε τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης. Η πραγματογνωμοσύνη κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση της υγείας της LF σταθεροποιήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2016, καθώς και ότι δεν υπήρχε επιχείρημα που να συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι ο εμβολιασμός με το εμβόλιο Revaxis είχε προκαλέσει την ασθένεια από την οποία έπασχε η LF. Κατά συνέπεια, η εν λόγω επιτροπή απέρριψε την αίτηση της LF.

17 Τον Ιούνιο του 2020, διαφωνώντας με το πόρισμα της εκθέσεως πραγματογνωμοσύνης, η LF άσκησε αγωγή, μεταξύ άλλων, κατά της Sanofi Pasteur ενώπιον του tribunal judiciaire d'Alençon (πρωτοδικείου Alençon, Γαλλία), προκειμένου να αποζημιωθεί για τις ζημίες που θεωρεί ότι υπέστη κατόπιν του επίμαχου εμβολιασμού, βάσει της ευθύνης για ελαττωματικά προϊόντα καθώς και της ευθύνης λόγω πταίσματος.

18 Τα αγωγικά αιτήματα της LF απορρίφθηκαν με διάταξη του επιληφθέντος της προδικασίας δικαστή του tribunal judiciaire d'Alençon (πρωτοδικείου Alençon), της 10ης Ιουνίου 2021, ο οποίος, μεταξύ άλλων, διαπίστωσε ότι η αγωγή κατά της Sanofi Pasteur, καθόσον στηριζόταν στην ευθύνη του παραγωγού λόγω ελαττωματικών προϊόντων, είχε υποπέσει σε παραγραφή βάσει του άρθρου 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα).

19 Με απόφαση της 31ης Μαΐου 2022, το cour d'appel de Caen (εφετείο Caen, Γαλλία) επικύρωσε κατ' ουσίαν τη διάταξη αυτή, κρίνοντας ότι τα αιτήματα της LF που στηρίζονταν τόσο στα άρθρα 1245-1 επ. του code civil (αστικού κώδικα) όσο και στα άρθρα 1240 και 1241 του ίδιου κώδικα ήταν απαράδεκτα.

20 Στις 5 Ιουλίου 2023 το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Γαλλία) αναίρεσε την εφετειακή απόφαση, με το σκεπτικό, ειδικότερα, ότι «[σ]ε περίπτωση εξελισσόμενης [ασθένειας], η οποία καθιστά αδύνατο τον καθορισμό ημερομηνίας σταθεροποίησης της κατάστασης του ασθενούς, δεν μπορεί να αρχίσει να τρέχει η προθεσμία παραγραφής που καθορίζεται [στο άρθρο 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα)]». Το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) παρέπεμψε την υπόθεση στο cour d'appel de Rouen (εφετείο Rouen, Γαλλία), που είναι το αιτούν δικαστήριο, ενώπιον του οποίου η LF υποστηρίζει ότι μπορεί να εναγάγει τη Sanofi Pasteur τόσο βάσει της ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων όσο και βάσει του γενικού καθεστώτος της ευθύνης λόγω πταίσματος.

21 Όσον αφορά την ευθύνη λόγω πταίσματος, αφενός, η LF υποστηρίζει ότι η Sanofi Pasteur υπέπεσε σε πταίσμα το οποίο διακρίνεται από την έλλειψη ασφάλειας του εμβολίου Revaxis, στο μέτρο που, παρά τις πολυάριθμες προειδοποιήσεις σχετικά με τις επιβλαβείς συνέπειες του εμβολίου αυτού, ουδόλως αντέδρασε και δεν διεξήγαγε καμία έρευνα ούτε άσκησε εποπτεία μετά τη διάθεση του εμβολίου στο εμπόριο.

22 Όσον αφορά, αφετέρου, το παραδεκτό της αγωγής της βάσει της ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων, η LF θεωρεί ότι η δεκαετής αποσβεστική προθεσμία που προβλέπεται στο άρθρο 1245-15 του code civil (αστικού κώδικα), η οποία αρχίζει να τρέχει από τη θέση σε κυκλοφορία του εμβολίου που της χορηγήθηκε, θα της στερούσε το δικαίωμά της προσβάσεως σε δικαστήριο ενώ η ασθένειά της είναι περίπλοκη και εξελισσόμενη. Επιπλέον, η τριετής προθεσμία παραγραφής του άρθρου 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα), η οποία αρχίζει να τρέχει από τη διαπίστωση της ζημίας, του ελαττώματος του προϊόντος και της ταυτότητας του παραγωγού, μπορεί να αρχίσει να τρέχει το πρώτον από την ημερομηνία σταθεροποίησης της ζημίας. Συνακόλουθα, πρέπει να ληφθεί υπόψη, συναφώς, η ιδιαίτερη κατάσταση στην οποία βρίσκεται λόγω του ότι η σωματική βλάβη που υπέστη οφείλεται σε εξελισσόμενη ασθένεια.

23 Η δε Sanofi Pasteur αντικρούει το σύνολο των επιχειρημάτων της LF. Η εταιρία αυτή υποστηρίζει, κατ' αρχάς, ότι, εν προκειμένω, η αγωγή αποζημίωσης λόγω πταίσματος είναι απαράδεκτη στο μέτρο που το πταίσμα που επικαλείται η LF, ήτοι η έλλειψη επαγρύπνησης ή εποπτείας του προϊόντος μετά τη διάθεσή του στο εμπόριο, δεν διακρίνεται από την έλλειψη ασφάλειας την οποία επικαλείται στο πλαίσιο της ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων. Η Sanofi Pasteur εκθέτει, στη συνέχεια, ότι η αποσβεστική προθεσμία του άρθρου 1245-15 του code civil (αστικού κώδικα) έχει συμπληρωθεί καθόσον έχουν παρέλθει περισσότερα από δέκα έτη από τη διάθεση στην αγορά του εμβολίου Revaxis. Τέλος, έχει συμπληρωθεί επίσης και η τριετής παραγραφή του άρθρου 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα), η οποία αρχίζει να τρέχει από την ημερομηνία κατά την οποία η LF διαπίστωσε τη ζημία.

24 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατά πρώτον, ως προς το περιεχόμενο του άρθρου 13 της οδηγίας 85/374, όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, González Sánchez (C-183/00, EU:C:2002:255). Συγκεκριμένα, με την εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 13 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι τα δικαιώματα που η νομοθεσία κράτους μέλους αναγνωρίζει στους ζημιωθέντες από ελαττωματικό προϊόν, βάσει γενικού καθεστώτος ευθύνης το οποίο έχει την ίδια νομική βάση με αυτό που θεσπίζει η οδηγία, μπορούν να περιορισθούν ή να περισταλούν από τη μεταφορά της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη του εν λόγω κράτους. Το δε Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) έχει κρίνει ότι όποιος υπέστη ζημία που οφείλεται σε ελαττωματικό προϊόν μπορεί να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά του παραγωγού του προϊόντος βάσει του καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος, εφόσον αποδείξει ότι η ζημία του οφείλεται σε πταίσμα του παραγωγού, όπως είναι η διατήρηση σε κυκλοφορία του προϊόντος του οποίου γνωρίζει το ελάττωμα ή η παράβαση του καθήκοντός του επαγρύπνησης όσον αφορά τους κινδύνους που ενέχει το προϊόν. Υπό τις συνθήκες αυτές, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, αν η εν λόγω νομολογία του Cour de cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου) συνάδει με την ερμηνεία του άρθρου 13 της οδηγίας 85/374 στην οποία προέβη το Δικαστήριο.

25 Κατά δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας 85/374. Δεδομένου ότι η διάταξη αυτή προβλέπει ότι τα δικαιώματα που παρέχονται στον ζημιωθέντα κατ' εφαρμογήν της οδηγίας αποσβέννυνται μετά πάροδο δέκα ετών από την ημερομηνία θέσεως σε κυκλοφορία του προϊόντος που προξένησε τη ζημία, το αιτούν δικαστήριο

διερωτάται κατά πόσον η εφαρμογή του καθεστώτος αυτού καταλήγει να στερεί από τον ζημιωθέντα που υπέστη εξελισσόμενη ζημία από ελαττωματικό προϊόν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο.

26 Κατά τρίτον, όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 10 της οδηγίας 85/374, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, ως προς τον προσδιορισμό του χρονικού σημείου έναρξης της τριετούς παραγραφής που προβλέπει η διάταξη αυτή. Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία του Cour de cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), το άρθρο 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα), το οποίο μεταφέρει το άρθρο 10 της οδηγίας στο γαλλικό δίκαιο, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, όσον αφορά τις σωματικές βλάβες, το χρονικό σημείο ενάρξεως της εν λόγω παραγραφής πρέπει να είναι η ημερομηνία σταθεροποιήσεως της ζημίας. Πλην όμως, μια τέτοια ερμηνεία φαίνεται να αποκλίνει από το γράμμα του άρθρου 10, το οποίο απλώς ορίζει ως σημείο αφετηρίας την ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τη ζημία, το ελάττωμα του προϊόντος και την ταυτότητα του παραγωγού.

27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το cour d'appel de Rouen (εφετείο Rouen) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 13 της οδηγίας [85/374], όπως ερμηνεύεται με την απόφαση της 25ης Απριλίου 2002 [, González Sánchez (C-183/00, EU:C:2002:255)], κατά την οποία ο ζημιωθείς μπορεί να επικαλεστεί άλλα καθεστώτα συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης στηριζόμενα σε διαφορετικές βάσεις από εκείνη που θεσπίζει η [εν λόγω] οδηγία, την έννοια ότι ο ζημιωθείς από ελαττωματικό προϊόν δύναται να ζητήσει αποζημίωση από τον παραγωγό του προϊόντος βάσει του γενικού καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος επικαλούμενος, μεταξύ άλλων, τη διατήρηση σε κυκλοφορία του προϊόντος, την παράβαση του καθήκοντος επαγρύπνησης του παραγωγού ως προς τους κινδύνους που ενέχει το προϊόν ή, γενικώς, την έλλειψη ασφάλειας του προϊόντος;

2) Αντιβαίνει στις διατάξεις του άρθρου 47 του [Χάρτη] το άρθρο 11 της οδηγίας [85/374], κατά το οποίο τα δικαιώματα που παρέχονται στον ζημιωθέντα δυνάμει της οδηγίας αυτής αποσβέννυνται μετά την πάροδο δέκα ετών από την ημερομηνία θέσεως σε κυκλοφορία του ζημιογόνου προϊόντος, καθόσον στερεί από τον ζημιωθέντα, ο οποίος υφίσταται εξελισσόμενη ζημία προκληθείσα από ελαττωματικό προϊόν, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο;

3) Μπορεί το άρθρο 10 της οδηγίας 85/374, το οποίο ορίζει ως χρονικό σημείο έναρξης της τριετούς προθεσμίας παραγραφής "την ημέρα που ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τη ζημία", να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η προθεσμία δύναται να αρχίσει να τρέχει μόνον από την ημέρα κατά την οποία καθίσταται γνωστό το σύνολο της ζημίας, ιδίως με τον καθορισμό ημερομηνίας σταθεροποίησης που ορίζεται ως το χρονικό σημείο από το οποίο η κατάσταση του ζημιωθέντος που έχει υποστεί βλάβη της υγείας δεν εξελίσσεται πλέον –όπερ σημαίνει ότι η προθεσμία παραγραφής δεν αρχίζει να τρέχει σε περίπτωση εξελισσόμενης [ασθένειας]–, και όχι από την ημέρα κατά την οποία εμφανίστηκε με βεβαιότητα η ζημία σε σχέση με το ελαττωματικό προϊόν χωρίς να έχει σημασία η μεταγενέστερη εξέλιξή της;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

28 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 13 της οδηγίας 85/374 έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε ζημιωθέντα από ελαττωματικό προϊόν να αξιώσει αποζημίωση από τον παραγωγό για τη ζημία του βάσει του γενικού καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος, επικαλούμενος διατήρηση σε κυκλοφορία του προϊόντος που παρουσιάζει ελάττωμα το οποίο γνωρίζει ο παραγωγός, ή παράβαση του καθήκοντος επαγρύπνησης του παραγωγού όσον αφορά τους κινδύνους που ενέχει το προϊόν, ή οποιαδήποτε άλλη υπαίτια συμπεριφορά συνδεόμενη με έλλειψη ασφάλειας του ελαττωματικού προϊόντος.

29 Το άρθρο 1 της οδηγίας 85/374 ορίζει ότι ο παραγωγός ευθύνεται για κάθε ζημία που οφείλεται σε ελάττωμα του προϊόντος του, ενώ το άρθρο 4 της οδηγίας διευκρινίζει ότι ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία, το ελάττωμα του προϊόντος καθώς και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ ελαττώματος και ζημίας. Οι διατάξεις αυτές, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα της πρώτης αιτιολογικής σκέψης της εν λόγω οδηγίας, καθιερώνουν την αρχή της αντικειμενικής ευθύνης του παραγωγού που έχει ως βάση το ελάττωμα του προϊόντος, το οποίο ορίζεται, κατά το άρθρο 6 της οδηγίας, ως έλλειψη της ασφάλειας του προϊόντος που ο καταναλωτής δικαιούται να αναμένει, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων.

30 Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 13 της οδηγίας 85/374 ορίζει ότι δεν θίγονται από την οδηγία τα δικαιώματα που ενδέχεται να έχει ο ζημιωθείς βάσει του δικαίου περί συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης ή βάσει ειδικού καθεστώτος ευθύνης που τυχόν ισχύει στο εθνικό δίκαιο κατά τη στιγμή κοινοποίησης της οδηγίας.

31 Με την απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, González Sánchez (C-183/00, EU:C:2002:255), το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το άρθρο 13 δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιτρέπει στα κράτη μέλη να διατηρούν σε ισχύ γενικό καθεστώς ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων διαφορετικό από αυτό που θεσπίζει η οδηγία 85/374. Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία, η οδηγία 85/374 επιδιώκει, για τα θέματα που ρυθμίζει, την πλήρη εναρμόνιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, Dutrueux, C-495/10, EU:C:2011:869, σκέψη 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Επομένως, εθνικό καθεστώς ευθύνης του παραγωγού το οποίο στηρίζεται στην ίδια νομική βάση με αυτό που θεσπίζει η εν λόγω οδηγία και δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένο τομέα παραγωγής δεν μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ (πρβλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, González Sánchez, C-183/00, EU:C:2002:255, σκέψη 33).

32 Αντιθέτως, αυτό δεν συμβαίνει στην περίπτωση των καθεστώτων συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης που μνημονεύονται στο άρθρο 13, τα οποία στηρίζονται σε διαφορετικές βάσεις, όπως είναι η εγγυητική ευθύνη λόγω κρυμμένων ελαττωμάτων ή το πταίσμα. Πράγματι, η διάταξη αυτή δεν αποκλείει τη δυνατότητα του ζημιωθέντος να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημίας βάσει των άλλων αυτών καθεστώτων ευθύνης (πρβλ. απόφαση της 25ης Απριλίου 2002, González Sánchez, C-183/00, EU:C:2002:255, σκέψη 31).

33 Εν προκειμένω, η LF άσκησε αγωγή αποζημιώσεως κατά της Sanofi Pasteur, τόσο βάσει του άρθρου 1245 του code civil (αστικού κώδικα), με το οποίο μεταφέρθηκε στο γαλλικό δίκαιο το προβλεπόμενο από την οδηγία 85/374 καθεστώς ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων, όσο και βάσει του άρθρου 1240 του κώδικα αυτού, το οποίο προβλέπει γενικό καθεστώς ευθύνης λόγω

πταίσματος. Όσον αφορά, ειδικότερα, την αγωγή της λόγω υποκειμενικής ευθύνης, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η LF υποστηρίζει ότι η Sanofi Pasteur επέδειξε υπαίτια συμπεριφορά διατηρώντας σε κυκλοφορία το επίμαχο στην κύρια δίκη εμβόλιο παρά το γεγονός ότι η εταιρία γνώριζε την έλλειψη ασφάλειας του εμβολίου. Η εν λόγω εταιρία παρέβη επίσης το καθήκον επαγρύπνησης που υπέχει όσον αφορά τους γνωστούς κινδύνους που ενέχει το επίμαχο προϊόν.

34 Συναφώς, παρατηρείται ότι η υπαίτια συμπεριφορά που απαιτείται στο πλαίσιο εθνικού καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος συνιστά διαφορετική βάση από το ελάττωμα του προϊόντος, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 6 της οδηγίας 85/374. Αυτή η διαφορά νομικής βάσης αποτελεί ακριβώς το κριτήριο που καθορίζει, σύμφωνα με το άρθρο 13 της οδηγίας, αν μπορεί να γίνει επίκληση εθνικού καθεστώτος ευθύνης παράλληλα με το καθεστώς ευθύνης που προβλέπει η εν λόγω οδηγία.

35 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 13 της οδηγίας 85/374 έχει την έννοια ότι επιτρέπει σε ζημιωθέντα από ελαττωματικό προϊόν να αξιώσει αποζημίωση από τον παραγωγό για τη ζημία του βάσει του γενικού καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος, επικαλούμενος διατήρηση σε κυκλοφορία του προϊόντος που παρουσιάζει ελάττωμα το οποίο γνωρίζει ο παραγωγός, ή παράβαση του καθήκοντος επαγρύπνησης του παραγωγού όσον αφορά τους κινδύνους που ενέχει το προϊόν, ή οποιαδήποτε άλλη υπαίτια συμπεριφορά συνδεόμενη με έλλειψη ασφάλειας του ελαττωματικού προϊόντος.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

36 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο πρέπει να εξεταστεί πριν από το δεύτερο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374 έχει την έννοια ότι ως αφετηρία της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπει η διάταξη αυτή ορίζεται η ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τόσο τη ζημία, η οποία εμφανίστηκε με βεβαιότητα και συνδέεται με το ελαττωματικό προϊόν, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης εξέλιξής της, όσο και το ελάττωμα του προϊόντος και την ταυτότητα του παραγωγού, αποκλειομένης της δυνατότητας να καθοριστεί ως αφετηρία της εν λόγω προθεσμίας το πρώτον η ημερομηνία κατά την οποία η ζημία σταθεροποιήθηκε.

37 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, για την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (βλ. αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1982, Cilfit κ.λπ., 283/81, EU:C:1982:335, σκέψη 20, και της 19ης Δεκεμβρίου 2024, Ford Italia, C-157/23, EU:C:2024:1045, σκέψη 42).

38 Όσον αφορά το γράμμα του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374, αυτό προβλέπει ότι η αγωγή κατά του παραγωγού παραγράφεται «μετά πάροδο τριών ετών, από την ημέρα που ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τη ζημία, το ελάττωμα και την ταυτότητα του παραγωγού». Επομένως, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι θεωρεί την ημερομηνία σταθεροποιήσεως της καταστάσεως του ζημιωθέντος, δηλαδή την ημερομηνία κατά την οποία η ζημία έπαυσε να εξελίσσεται, ως αφετηρία της προθεσμίας παραγραφής. Πράγματι, η διάταξη απλώς εξαρτά το χρονικό σημείο κατά το οποίο αρχίζει να τρέχει η προθεσμία παραγραφής από τη διαπίστωση τριών στοιχείων, στα οποία συγκαταλέγεται η διαπίστωση της ζημίας, χωρίς να αναφέρεται στη σταθεροποίηση ή στην ημερομηνία σταθεροποιήσεως της ζημίας.

39 Όσον αφορά το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374, αφενός, επισημαίνεται ότι, κατά το άρθρο 4 της οδηγίας, ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία, το ελάττωμα καθώς και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ ελαττώματος και ζημίας. Αφετέρου, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι το άρθρο 9 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τη ζημία ως, μεταξύ άλλων, τη ζημία λόγω θανάτου ή σωματικών βλαβών, ενώ η ένατη αιτιολογική σκέψη της ίδιας οδηγίας αναφέρει ότι η προστασία του καταναλωτή απαιτεί την επανόρθωση, μεταξύ άλλων, των ζημιών λόγω σωματικών βλαβών. Εντούτοις, από τις διατάξεις αυτές ή από την εν λόγω αιτιολογική σκέψη δεν μπορεί να συναχθεί ότι η αποζημίωση πρέπει να είναι σύμφωνη προς ειδικό καθεστώς και ότι εξαρτάται από τη σταθεροποίηση της καταστάσεως του ζημιωθέντος ή από την εκ μέρους του διαπίστωση του συνόλου της ζημίας του.

40 Επιπλέον, δεδομένου ότι το άρθρο 11 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει ότι τα δικαιώματα που αυτή παρέχει στον ζημιωθέντα αποσβέννυνται μετά πάροδο δέκα ετών από την ημερομηνία κατά την οποία ο παραγωγός έθεσε σε κυκλοφορία το προϊόν, ο ορισμός της ημερομηνίας σταθεροποιήσεως της ζημίας ως αφετηρίας της προβλεπόμενης στην επίμαχη διάταξη προθεσμίας παραγραφής θα μπορούσε να θίξει την αποτελεσματικότητα της προστασίας που θεσπίζει η οδηγία 85/374. Πράγματι, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η σταθεροποίηση της ζημίας να επέλθει μετά την εκπνοή της δεκαετούς προθεσμίας από την ημερομηνία θέσεως του προϊόντος σε κυκλοφορία, οπότε ο ζημιωθείς θα ήταν αδύνατον να θεμελιώσει την ευθύνη του παραγωγού.

41 Όσον αφορά τους σκοπούς που επιδιώκει η οδηγία 85/374, η οδηγία αποσκοπεί, όπως προκύπτει από την πρώτη αιτιολογική της σκέψη, στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των εθνικών δικαίων, οι οποίες ενδέχεται να προκαλέσουν διαφορές στο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών εντός της Ένωσης. Η εναρμόνιση των κανόνων στην οποία προβαίνει η οδηγία έχει επίσης ως σκοπό, κατά την ενδέκατη αιτιολογική σκέψη της, να περιορίσει, σε επίπεδο Ένωσης, την ευθύνη του παραγωγού εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Τέλος, από τη δέκατη αιτιολογική σκέψη της εν λόγω οδηγίας προκύπτει ότι τόσο ο ζημιωθείς όσο και ο παραγωγός έχουν συμφέρον να υπόκειται η αγωγή αποζημιώσεως σε ενιαία τριετή προθεσμία παραγραφής. Στο πλαίσιο αυτό, ένας από τους σκοπούς του άρθρου 10 της οδηγίας 85/374 είναι να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της ασφάλειας δικαίου προς το συμφέρον των εμπλεκομένων μερών (πρβλ. απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 2006, O'Byrne, C-127/04, EU:C:2006:93, σκέψη 26).

42 Ο ορισμός όμως της ημερομηνίας σταθεροποιήσεως της ζημίας ως αφετηρίας της τριετούς προθεσμίας παραγραφής θα μπορούσε να θίξει τους διάφορους ως άνω σκοπούς. Πράγματι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 40 της παρούσας αποφάσεως, μια τέτοια ερμηνεία του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374 δεν θα διασφάλιζε απαραιτήτως την προστασία των καταναλωτών και την αποκατάσταση των ζημιών που τους προκάλεσαν ελαττωματικά προϊόντα. Επιπλέον, θα αντέβαινε στη διαφύλαξη της ασφάλειας δικαίου, εξαρτώντας την εφαρμογή του καθεστώτος ευθύνης της οδηγίας 85/374 από μια τυχαία προϋπόθεση. Συναφώς, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η ημερομηνία σταθεροποιήσεως της ζημίας, στην περίπτωση εξελισσόμενης ασθένειας, είναι εκ φύσεως αβέβαιη και θα μπορούσε εξάλλου να αντιστοιχεί στην ημερομηνία του θανάτου του ζημιωθέντος.

43 Αντιστρόφως, ακόμη και σε περίπτωση ζημίας που συνίσταται σε εξελισσόμενη ασθένεια, ο ορισμός, ως αφετηρίας της τριετούς προθεσμίας παραγραφής, της ημερομηνίας κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει αφενός τη ζημία, υπό την έννοια ότι η ζημία αυτή, συνδεόμενη με το ελαττωματικό προϊόν, εμφανίστηκε με βεβαιότητα, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης εξέλιξής της, και αφετέρου το ελάττωμα και την ταυτότητα του παραγωγού διασφαλίζει την τήρηση της αρχής της ασφάλειας δικαίου τόσο προς το συμφέρον του

ζημιωθέντος όσο και προς το συμφέρον του παραγωγού. Ειδικότερα, με τον τρόπο αυτό καθίσταται δυνατός ο καθορισμός συγκεκριμένης και ενιαίας ημερομηνίας από την οποία αρχίζει να τρέχει η τριετής προθεσμία παραγραφής.

44 Τέλος, υπογραμμίζεται ότι μια τέτοια ερμηνεία του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374 λαμβάνει υπόψη το δικαίωμα του ζημιωθέντος να λάβει πλήρη αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη.

45 Συγκεκριμένα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι πρέπει να διασφαλίζεται η προσήκουσα και πλήρης αποζημίωση των ζημιωθέντων από ελαττωματικό προϊόν για τις ζημίες λόγω θανάτου ή σωματικών βλαβών που είναι συνέπεια της ελαττωματικότητας των προϊόντων εντός των ορίων που θέτει η οδηγία (πρβλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2015, Boston Scientific Medizintechnik, C-503/13 και C-504/13, EU:C:2015:148, σκέψεις 45 και 46).

46 Συναφώς, επιβάλλεται εντούτοις η διαπίστωση ότι, καίτοι πρέπει να διασφαλίζεται μια τέτοια αποζημίωση, η οδηγία 85/374 δεν ρυθμίζει όλα τα ζητήματα που αφορούν την εν λόγω αποζημίωση.

47 Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 10, παράγραφος 2, της οδηγίας 85/374, οι διατάξεις σχετικά με την αναστολή ή τη διακοπή της παραγραφής, οι οποίες εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, εφαρμόζονται στην προθεσμία του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας. Ομοίως, το άρθρο 11 της οδηγίας ορίζει ότι τα δικαιώματα που παρέχονται στον ζημιωθέντα αποσβέννυνται μετά πάροδο δέκα ετών από την ημερομηνία κατά την οποία ο παραγωγός έθεσε σε κυκλοφορία το προϊόν που προξένησε τη ζημία, εκτός εάν, στο μεταξύ, ο ζημιωθείς στράφηκε δικαστικά κατά του παραγωγού Ως εκ τούτου, η οδηγία δεν αποκλείει, σε περίπτωση εμπρόθεσμης άσκησης της αγωγής αποζημίωσης, τη διακοπή ή αναστολή των προθεσμιών δυνάμει του εθνικού δικαίου, εν αναμονή της μεταγενέστερης εξέλιξης της ασθένειας, οπότε ο ενάγων δύναται να λάβει πλήρη αποζημίωση για τη ζημία του με βάση την εν λόγω οδηγία. Ωστόσο, η ίδια οδηγία δεν διευκρινίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι προθεσμίες αυτές μπορούν να διακόπτονται ή να αναστέλλονται.

48 Υπό τις συνθήκες αυτές, εναπόκειται, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας και υπό την επιφύλαξη των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να καθορίσει τους κανόνες που καθιστούν δυνατή την προσήκουσα και πλήρη αποζημίωση για τις ζημίες που προκλήθηκαν από ελαττωματικό προϊόν (πρβλ. απόφαση της 21ης Ιουνίου 2017, W κ.λπ., C-621/15, EU:C:2017:484, σκέψη 25).

49 Όσον αφορά ειδικότερα την αρχή της αποτελεσματικότητας, η αρχή αυτή απαιτεί, ως προς τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, οι εν λόγω δικονομικοί κανόνες να μην καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει η έννομη τάξη της Ένωσης (απόφαση της 21ης Ιουνίου 2017, W κ.λπ., C-621/15, EU:C:2017:484, σκέψη 26).

50 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374 έχει την έννοια ότι ως αφετηρία της τριετούς προθεσμίας παραγραφής που προβλέπει η διάταξη αυτή ορίζεται η ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τόσο τη ζημία, η οποία εμφανίστηκε με βεβαιότητα και συνδέεται με το ελαττωματικό προϊόν, ανεξαρτήτως της

μεταγενέστερης εξέλιξής της, όσο και το ελάττωμα του προϊόντος και την ταυτότητα του παραγωγού, αποκλειομένης της δυνατότητας να καθοριστεί ως αφετηρία της εν λόγω προθεσμίας το πρώτον η ημερομηνία κατά την οποία η ζημία σταθεροποιήθηκε.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

51 Προκαταρκτικώς, πρέπει, αφενός, να επισημανθεί ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου εντάσσεται σε συγκεκριμένο εθνικό πλαίσιο. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, κατ' ουσίαν, ως προς το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας 85/374, εκκινώντας από την παραδοχή ότι η προβλεπόμενη σε αυτό δεκαετής προθεσμία από τη θέση σε κυκλοφορία του προϊόντος, μετά την παρέλευση της οποίας αποσβέννυνται τα δικαιώματα που παρέχει στον ζημιωθέντα η οδηγία, δεν αρκεί για την παροχή σε πάσχοντα από εξελισσόμενη ασθένεια προκληθείσα από ελαττωματικό προϊόν της δυνατότητας να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως.

52 Πράγματι, κατά τη νομολογία του Cour de cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), η οποία υπομνήσθηκε στη σκέψη 26 της παρούσας αποφάσεως, αφετηρία της τριετούς προθεσμίας παραγραφής της αγωγής αποζημιώσεως, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 10 της οδηγίας, το οποίο μεταφέρθηκε στο γαλλικό δίκαιο με το άρθρο 1245-16 του code civil (αστικού κώδικα), πρέπει να αποτελεί η ημερομηνία σταθεροποιήσεως της ζημίας. Στην περίπτωση όμως των εξελισσόμενων ασθενειών, η ημερομηνία σταθεροποιήσεως της ζημίας μπορεί να επέλθει μετά την προθεσμία των δέκα ετών, ήτοι μετά την απόσβεση των δικαιωμάτων που παρέχει στον ζημιωθέντα η οδηγία 85/374, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 11 αυτής. Συνακόλουθα, σε περίπτωση μιας τέτοιας ερμηνείας του άρθρου 10 της οδηγίας, τούτο θα σήμαινε ότι η αγωγή αποζημιώσεως, η οποία θα μπορούσε να ασκηθεί μόνον μετά τη σταθεροποίηση της ζημίας, θα διέτρεχε τον κίνδυνο να καταστεί άνευ αντικειμένου για τους ζημιωθέντες που πάσχουν από εξελισσόμενες ασθένειες για τις οποίες η σταθεροποίηση της κατάστασης των ασθενών επέρχεται μετά την πάροδο δέκα ετών.

53 Εντούτοις, από την απάντηση του Δικαστηρίου στο τρίτο ερώτημα, που διαλαμβάνεται στη σκέψη 50 της παρούσας αποφάσεως, προκύπτει ότι η ερμηνεία αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Πράγματι, το άρθρο 10 της οδηγίας 85/374 πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι ως αφετηρία της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπει η διάταξη αυτή ορίζεται η ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τόσο τη ζημία, η οποία εμφανίστηκε με βεβαιότητα και συνδέεται με το ελαττωματικό προϊόν, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης εξέλιξής της, όσο και το ελάττωμα του προϊόντος και την ταυτότητα του παραγωγού, αποκλειομένης της δυνατότητας να καθοριστεί ως αφετηρία της εν λόγω προθεσμίας η ημερομηνία κατά την οποία η ζημία σταθεροποιήθηκε.

54 Οριζόμενο με τον τρόπο αυτό, το χρονικό σημείο έναρξης της προθεσμίας παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 10 είναι πιθανό ότι θα επέλθει πριν από την εκπνοή της δεκαετούς προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 11 της οδηγίας 85/374, ακόμη και στην περίπτωση των ζημιωθέντων που πάσχουν από εξελισσόμενες ασθένειες, οπότε μπορεί να διασφαλιστεί το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής των εν λόγω ζημιωθέντων.

55 Αφετέρου, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, κατά την εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου, να το ερμηνεύουν κατά το μέτρο του δυνατού με γνώμονα το γράμμα και τον σκοπό της επίμαχης οδηγίας, προκειμένου να επιτυγχάνεται το

αποτέλεσμα που επιδιώκεται με την οδηγία και, κατά συνέπεια, να συμμορφώνονται προς το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ (απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, Bauer και Willmeroth, C-569/16 και C-570/16, EU:C:2018:871, σκέψη 66 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

56 Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να πράττουν ό,τι είναι δυνατό εντός των ορίων της αρμοδιότητάς τους, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της οικείας οδηγίας και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει η οδηγία αυτή (απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, Bauer και Willmeroth, C-569/16 και C-570/16, EU:C:2018:871, σκέψη 67 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

57 Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, η ως άνω απαίτηση περί σύμφωνης ερμηνείας περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να τροποποιούν, αν παρίσταται ανάγκη, την πάγια νομολογία τους σε περίπτωση που αυτή στηρίζεται σε ερμηνεία του εσωτερικού δικαίου η οποία δεν συμβιβάζεται με τους σκοπούς της εκάστοτε οδηγίας. Ως εκ τούτου, δεν θα ήταν ορθή ιδίως η κρίση εθνικού δικαστηρίου ότι αδυνατεί να ερμηνεύσει εθνική διάταξη σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης για τον λόγο και μόνον ότι η διάταξη αυτή έχει ερμηνευθεί παγίως κατά τρόπο μη συνάδοντα προς το δίκαιο της Ένωσης (απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, Egenberger, C-414/16, EU:C:2018:257, σκέψεις 72 και 73 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

58 Εν προκειμένω, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκπληρώσει, στον μέγιστο δυνατό βαθμό, την υποχρέωση που υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης, η οποία συνίσταται στην εξακρίβωση, υπό το πρίσμα των αρχών που υπομνήσθηκαν στις τρεις προηγούμενες σκέψεις της παρούσας αποφάσεως, αν είναι δυνατή τέτοια σύμφωνη ερμηνεία.

59 Κατόπιν της διευκρινίσεως αυτής, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 11 της οδηγίας 85/374, το οποίο προβλέπει δεκαετή αποσβεστική προθεσμία από την ημερομηνία θέσεως του προϊόντος σε κυκλοφορία, είναι έγκυρο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, καθόσον ο πάσχων από εξελισσόμενη ασθένεια προκληθείσα από ελαττωματικό προϊόν θα μπορούσε να στερηθεί του δικαιώματος προσβάσεως σε δικαστήριο λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων μιας τέτοιας ασθένειας.

60 Κατά πάγια νομολογία, το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, δεν αποτελεί απόλυτο προνόμιο και, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, επιτρέπεται η επιβολή περιορισμών στην άσκησή του υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Συναφώς, πρέπει, πρώτον, οι περιορισμοί αυτοί να προβλέπονται από τον νόμο, δεύτερον, να σέβονται το βασικό περιεχόμενο των οικείων δικαιωμάτων και ελευθεριών και, τρίτον, να είναι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, αναγκαίοι και να ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων [απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2023, Ministerstvo na vatreshnite raboti (Καταγραφή βιομετρικών και γενετικών δεδομένων από την αστυνομία), C-205/21, EU:C:2023:49, σκέψη 89 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

61 Όσον αφορά, κατ' αρχάς, την πρώτη προϋπόθεση που μνημονεύεται στην προηγούμενη σκέψη, η δεκαετής αποσβεστική προθεσμία μνημονεύεται ρητώς στο άρθρο 11 της οδηγίας 85/374. Με την απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur (C-358/08, EU:C:2009:744), το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 11 απορρέει από βούληση πλήρους εναρμόνισης, σε επίπεδο Ένωσης,

καθόσον προβλέπει ενιαία προθεσμία, με την εκπνοή της οποίας αποσβέννυνται τα δικαιώματα που παρέχει στον ζημιωθέντα η οδηγία 85/374. Ομοίως, το άρθρο 11 καθορίζει, επιτακτικώς, ως χρόνο ενάρξεως της εν λόγω προθεσμίας την ημερομηνία κατά την οποία ο παραγωγός έθεσε σε κυκλοφορία το προϊόν που προκάλεσε τη ζημία, ορίζοντας ως μόνο λόγο διακοπής της προθεσμίας αυτής την κίνηση ένδικης διαδικασίας κατά του παραγωγού (πρβλ. απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψεις 37 και 38).

62 Όσον αφορά, περαιτέρω, τη δεύτερη προϋπόθεση σχετικά με τον σεβασμό του βασικού περιεχομένου του δικαιώματος του ζημιωθέντος για πρόσβαση σε δικαστήριο, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων στοιχείων, τη δυνατότητα πρόσβασης του φορέα του δικαιώματος αυτού σε αρμόδιο δικαστήριο προκειμένου να διασφαλισθεί ο σεβασμός των δικαιωμάτων τα οποία κατοχυρώνει υπέρ αυτού το δίκαιο της Ένωσης. Προς τούτο, το εν λόγω δικαστήριο πρέπει να είναι σε θέση να εξετάσει όλα τα νομικά και πραγματικά ζητήματα που είναι κρίσιμα για την επίλυση της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί [πρβλ. απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2020, État luxembourgeois (Δικαίωμα προσφυγής κατά αιτήματος παροχής πληροφοριών σε φορολογικά θέματα), C-245/19 και C-246/19, EU:C:2020:795, σκέψη 66 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

63 Εν προκειμένω, από την απάντηση στο τρίτο ερώτημα μπορεί να συναχθεί ότι από τον μηχανισμό που θεσπίζει η οδηγία 85/374 δεν θίγεται η ίδια η ουσία του δικαιώματος αυτού.

64 Πράγματι, όταν η ζημία συνίσταται σε εξελισσόμενη ασθένεια, από τη σκέψη 47 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι η οδηγία 85/374 παρέχει, εν πάση περιπτώσει, στον ζημιωθέντα που πάσχει από εξελισσόμενη ασθένεια τη δυνατότητα πρόσβασης σε αρμόδιο δικαστήριο προκειμένου να αναγνωριστεί η ζημία του βάσει της οδηγίας αυτής εντός προθεσμίας τριών ετών από την ημέρα κατά την οποία η ζημία, που συνδέεται με το ελάττωμα του προϊόντος, εμφανίστηκε με βεβαιότητα, οπότε ο ζημιωθείς διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει την ύπαρξη της ζημίας αυτής, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης εξέλιξής της.

65 Ομοίως, από τις σκέψεις 53 και 54 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι ούτε το γεγονός ότι η τριετής αυτή προθεσμία παραγραφής περικλείεται εντός της δεκαετούς προθεσμίας του άρθρου 11 της οδηγίας είναι ικανό να θίξει το ως άνω δικαίωμα. Υπενθυμίζεται, συναφώς, ότι το άρθρο 11 προβλέπει τη διακοπή της δεύτερης αυτής προθεσμίας όταν, κατά τη διάρκεια της εν λόγω δεκαετούς περιόδου, ο ζημιωθείς στραφεί δικαστικά κατά του παραγωγού.

66 Εξάλλου, όπως προκύπτει από την εξέταση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, η θέσπιση ενός τέτοιου καθεστώτος δεν θίγει την ενδεχόμενη εφαρμογή εθνικού καθεστώτος συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης ή ειδικού καθεστώτος ευθύνης υφισταμένου κατά τον χρόνο κοινοποιήσεως της οδηγίας 85/374. Όπως προκύπτει δε από το άρθρο 13 και από τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, η οδηγία δεν θίγει την εφαρμογή αυτή (πρβλ. απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψη 43).

67 Επιπλέον, από τη σκέψη 47 της παρούσας αποφάσεως προκύπτει ότι η οδηγία 85/374 δεν αποκλείει ούτε τη δυνατότητα του ζημιωθέντος, αφού αναγνωριστεί η ζημία του βάσει της οδηγίας και αφού λάβει μια αρχική αποζημίωση, να ζητήσει στη συνέχεια, σε πλείονα στάδια εφόσον αυτό είναι αναγκαίο, συμπληρωματική αποζημίωση για την εν λόγω ζημία, εάν τυχόν αυτή εξελιχθεί, δυνατότητα την οποία εναπόκειται πάντως στα κράτη μέλη να προβλέψουν.

68 Όσον αφορά, τέλος, την τρίτη προϋπόθεση, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι, όπως προκύπτει από τη δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/374, ο νομοθέτης της Ένωσης επιδίωξε την ενιαία εφαρμογή των κανόνων παραγραφής στην οποία σκοπεί η οδηγία αυτή, προς το συμφέρον τόσο του ζημιωθέντος όσο και του παραγωγού (απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψη 39).

69 Αφενός, αυτή η ενιαία εφαρμογή απορρέει από τον γενικό σκοπό που διατυπώνεται στην πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/374, ο οποίος συνίσταται στην εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των επιμέρους νομοθεσιών, οι οποίες ενδέχεται να προκαλέσουν διαφορές στο επίπεδο προστασίας του καταναλωτή εντός της Ένωσης. Αφετέρου, κατά την ενδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 85/374, η οδηγία αυτή σκοπεί στον περιορισμό, σε επίπεδο Ένωσης, της ευθύνης του παραγωγού σε χρονικό διάστημα εύλογης διάρκειας, λαμβανομένης υπόψη της σταδιακής φθοράς των προϊόντων, της αυξανόμενης αυστηρότητας των προδιαγραφών ασφαλείας και της διαρκούς βελτιώσεως των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων (απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψεις 40 και 41).

70 Το Δικαστήριο έχει επίσης επισημάνει ότι η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης συνίσταται στον περιορισμό εντός συγκεκριμένων χρονικών ορίων του καθεστώτος αντικειμενικής ευθύνης που θεσπίζει η οδηγία 85/374. Συγκεκριμένα, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το εν λόγω καθεστώς συνεπάγεται για τον παραγωγό μεγαλύτερο βάρος από αυτό το οποίο επιβάλλει το σύνηθες καθεστώς ευθύνης, και τούτο προκειμένου να μην εμποδίζεται η τεχνολογική πρόοδος και να παραμείνει δυνατή η ασφαλιστική κάλυψη των κινδύνων που αφορούν την ειδική αυτή ευθύνη (πρβλ. απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2009, Aventis Pasteur, C-358/08, EU:C:2009:744, σκέψη 42).

71 Κατά τα λοιπά, υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η προστασία του καταναλωτή δεν είναι απόλυτη και ότι ο καθορισμός εύλογων αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, για λόγους ασφάλειας δικαίου, είναι σύμφωνος με το δίκαιο της Ένωσης (απόφαση της 22ας Απριλίου 2021, Profi Credit Slovakia, C-485/19, EU:C:2021:313, σκέψη 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

72 Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι η κατάσταση ζημιωθέντος που πάσχει από εξελισσόμενη ασθένεια διαφέρει από εκείνη του ζημιωθέντος που πάσχει από λανθάνουσα ασθένεια.

73 Στην τελευταία αυτή περίπτωση, είναι αληθές ότι, με την απόφαση της 11ης Μαρτίου 2014, Howald Moor κ.λπ. κατά Ελβετίας (CE:ECHR:2014:0311JUD005206710, § 78 και 79), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι «η αδυναμία [του ζημιωθέντος] να γνωρίζει ότι πάσχει από ορισμένη ασθένεια [συνιστούσε] περίσταση [η οποία] έπρεπε να ληφθεί υπόψη για τον υπολογισμό της αποσβεστικής προθεσμίας ή της προθεσμίας παραγραφής». Λαμβανομένων υπόψη των εξαιρετικών αυτών περιστάσεων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η εφαρμογή τέτοιων προθεσμιών είχε περιορίσει την ίδια την ουσία του δικαιώματος προσβάσεως του ζημιωθέντος σε δικαστήριο.

74 Εντούτοις, καίτοι ο πάσχων από εξελισσόμενη ασθένεια βρίσκεται σε κατάσταση αβεβαιότητας όσον αφορά την εξέλιξη της καταστάσεώς του, δεν στερείται την πρόσβαση σε δικαστήριο καθόσον η εμφάνιση, κατά τρόπο βέβαιο, της ζημίας που συνδέεται με το ελάττωμα του προϊόντος είναι πιθανό ότι θα επέλθει εντός της δεκαετούς προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 11 της οδηγίας 85/374, οπότε δεν θίγονται τα δικαιώματά του.

75 Επομένως, δεν μπορεί να γίνει επίκληση των αρχών που διατύπωσε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την απόφασή του της 11ης Μαρτίου 2014, Howald Moor κ.λπ. κατά Ελβετίας (CE:ECHR:2014:0311JUD005206710), προκειμένου να αμφισβητηθεί το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας 85/374 στην περίπτωση ζημιωθέντος που πάσχει από εξελισσόμενη ασθένεια οφειλόμενη σε ελαττωματικό προϊόν.

76 Από τις πιο πάνω σκέψεις έπεται ότι από την εξέταση του δευτέρου ερωτήματος δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας 85/374.

Επί των δικαστικών εξόδων

77 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 13 της οδηγίας 85/374/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 25ης Ιουλίου 1985, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σε θέματα ευθύνης λόγω ελαττωματικών προϊόντων,

έχει την έννοια ότι:

επιτρέπει σε ζημιωθέντα από ελαττωματικό προϊόν να αξιώσει αποζημίωση από τον παραγωγό για τη ζημία του βάσει του γενικού καθεστώτος ευθύνης λόγω πταίσματος, επικαλούμενος διατήρηση σε κυκλοφορία του προϊόντος που παρουσιάζει ελάττωμα το οποίο γνωρίζει ο παραγωγός, ή παράβαση του καθήκοντος επαγρύπνησης του παραγωγού όσον αφορά τους κινδύνους που ενέχει το προϊόν, ή οποιαδήποτε άλλη υπαίτια συμπεριφορά συνδεόμενη με έλλειψη ασφάλειας του ελαττωματικού προϊόντος.

2) Το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 85/374

έχει την έννοια ότι:

ως αφετηρία της τριετούς προθεσμίας παραγραφής που προβλέπει η διάταξη αυτή ορίζεται η ημερομηνία κατά την οποία ο ενάγων διαπίστωσε ή όφειλε να είχε διαπιστώσει τόσο τη ζημία, η οποία εμφανίστηκε με βεβαιότητα και συνδέεται με το ελαττωματικό προϊόν, ανεξαρτήτως της μεταγενέστερης εξέλιξής της, όσο και το ελάττωμα του προϊόντος και την ταυτότητα του παραγωγού, αποκλειομένης της δυνατότητας να καθοριστεί ως αφετηρία της εν λόγω προθεσμίας το πρώτον η ημερομηνία κατά την οποία η ζημία σταθεροποιήθηκε.

3) Από την εξέταση του δευτέρου ερωτήματος δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος του άρθρου 11 της οδηγίας 85/374.

(υπογραφές)